

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету

Випуск 1

Кривий Ріг
2002

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

Ю. А. Янченко

Успіх профілактично-виховної роботи в сім'ї гарантований тоді, коли конкретно знаєш, що потрібно виховувати у дітей чи перевиховувати чи вмієш застосовувати ці знання. Іншими словами, вчителям, як і батькам, важливо ставитися до превентивного виховання як до свого роду професійної, а не аматорської діяльності, як це спостерігається часто сьогодні. Настала пора оволодівати відповідною кваліфікацією новітньої педагогічної технології як і належить справжньому майстру.

Тим більше, що превентивне виховання – не одноразовий якийсь захід, а цілеспрямована цілісна система профілактичних дій педагога, спрямованих на пошуки шляхів і способів раннього попередження соціальних відхилень учнів і підлітків. Це відповідає і меті, завданням та змісту молодшої науки – превентивна педагогіка.

Приступаючи до профілактично-виховної діяльності, важливо пам'ятати, що в її основі лежать не вчорашні традиційні адміністративно-правові заходи превентивної роботи, а педагогізація профілактичної діяльності, тобто поступове наповнення силових попереджувальних заходів виховним, педагогічним змістом, що сприяє олюдненню педагогічно занедбаній дитини, юного злочинця. Становлення їх на шлях виправлення і суспільно-корисної діяльності, це нова філософія виховання, народжена самим життям, глибокими якісними змінами, що відбуваються в ньому. Вона спрямована на гостру потребу збереження генофонду української держави.

На підтвердження об'єктивно визрілим тривогам наведемо кілька офіційних статистичних даних. Так, серед молодих батьків упродовж останніх 10 років у двічі зросла кількість алкоголіків і наркоманів. Негативному явищу, крім усього іншого, сприяє і ситуація, що склалась у сфері сім'ї та шлюбу. Більше одного

мільйона дітей в Україні виховується у неповних сім'ях. А кожна десята народжується у матерів віком до 30 років поза шлюбом. Тому не дивно, що через негативний морально-емоційний клімат у сім'ї діти та підлітки втікають з дому. Лише в 1997 році їх уже налічувалось у державі 24 тисячі. При цьому 40% втікають через несприятливий мікроклімат і хронічне неблагополуччя у сім'ї.

Положення ускладнюється тим, що 90-97% неповнолітніх правопорушників - вихідці з неблагополучних сімей, що свідчить про вкрай негативний вплив сімейного феномену на криміногенну ситуацію кожного регіону. Так, лише у Кривому Розі сьогодні знаходиться близько трьох тисяч неблагополучних та соціально неспроможних сімей у яких проживає понад 4000 неповнолітніх дітей [9, 3].

Наведені нами дані Науково-методичного центру превентивного виховання АПН України [8, 5-23] переконливо свідчать, що подібне становище склалося передусім через те, що робота ця в основному спрямована на подолання негативних явищ, а не на їх профілактику, не на превентивне виховання, секретами якого не володіє сьогодні кожен другий дипломований педагог школи. А серед майбутніх молодих вчителів, які прийшли навчатись до педвузу новій справі, і поготів становище складніше. Тут 42,5% навіть не розуміють суті поняття "педагогічна профілактика".

І це тоді, коли сьогодні на першому плані родинно-сімейного виховання, педагогічне керівництво яким повинна здійснювати школа, має бути "усвідомлення громадянської відповідальності за здійснені вчинки і правопорушення" [1,15]. Це основна вимога основних положень і Концепції громадянського виховання в умовах розвитку української державності, Концепції превентивного виховання дітей і підлітків, а також Концепції "Сім'я і родинне виховання". В однаковій мірі це стосується і батьків.

Однак положення ускладнюється тим, що визнає це сьогодні лише 70% батьків дітей нашої держави. А більше 5% батьків взагалі знімають з себе відповідальність за навчання і виховання власних дітей [8, 153-162]. Як бачимо, ставлення батьків до потреб

виховання теж не є однозначним. Тому вчителів - класному керівникові, класоводу, - який серед працівників освіти найближче стоїть до дітей і безпосередньо здійснює профілактично-виховну діяльність, треба серйозно оволодівати нею і відповідно будувати свої взаємини з батьками на високому професійному рівні. Тим більше, що ідея превентивності стала справою надзвичайної державної ваги і розглядається сьогодні в широкому й глибокому розумінні. Так, на думку академіка В.Г.Кременя, вона "має пронизувати весь навчально-виховний процес у системі дошкільної ланка - школа - навчальні заклади різних типів і рівнів акредитації - громадські організації" [8, 60].

Як бачимо, важлива роль у цій перебудові відводиться у світлі реформ і вищій школі, фахівці якої не тільки повинні розуміти, що настала пора в рамках превентивної педагогіки піддати конструктивному і об'ємному аналізу накопичений досвід вітчизняної науки і практики у справі попередження і подолання соціальних відхилень серед молоді, а й шукати шляхи підготовки висококваліфікованих спеціалістів педагогічної профілактики, якій відводиться провідне місце у превентивній роботі. А сама вона вперше починає розглядатися наукою як "самостійний вид педагогічної діяльності" [8, 65] до якої треба відповідно готувати і справжнього фахівця.

Необхідність "такого підходу підтверджують і наші наукові пошуки й аналізи. Зокрема анкетування студентів перших курсів, які вступили до університету в 1998 році і, пройшовши відповідну професійну підготовку до роботи з неблагополучними сім'ями, закінчили його в 2002 році.

Анкетування першокурсників мало на меті з'ясувати розуміння майбутніми майстрами превентивного виховання суті поняття "неблагополучна сім'я", знання основних її вад, які є серйозним деструктивним фактором, що заважає сім'ї виконувати функції сімейного виховання, а також визначити рівень готовності майбутнього вчителя до профілактичної роботи з ними на першому етапі навчання. І, не менш важливо, виявити шляхи набуття вчорашніми абітурієнтами знань про сім'ї групи ризику та основного продукту системи їх "виховання" - педагогічне занедбаних і

схильних до девіантності і делінквентності дітей.

В анкетуванні брало участь 59 студентів. На анкету "Ваше розуміння проблеми неблагополучна сім'я" їх відповіді розподілилися так:

11 (21,1%) - назвали не благополучними сім'ями ті, де дитина не відчуває себе людиною;

19 (36,5%) - де батьки п'ють, вживають наркотики, ведуть аморальний спосіб життя;

10 (19,2%) - сім'ї, де вирішують тільки фінансові проблеми і зовсім не займаються вихованням дітей.

12 (23,1%) - неповні сім'ї.

Як бачимо, вчителі-початківці ще не знають і не вміють повно визначати багатьох вад, які роблять сім'ю неблагополучною і педагогічно слабкою. Тому судження їх ще загальні, поверхові і неглибокі.

На питання "Чи готові ви до роботи з не благополучними сім'ями?" переважна більшість (79,2%) дали відповідь негативну. Не менш відверто зізналися молоді респонденти, що серед них лише одиниці (2,7%) спеціально читали й вивчали проблему, якісні особливості й спосіб життя неблагополучних сімей. Разом з тим, викликає оптимізм і вселяє надії той факт, що переважна більшість (84,4%) тих, хто мріє стати "інженерами людських душ" дітей важких долей, рішуче висловлює бажання наполегливо працювати над пошуком шляхів і засобів вирішення нагальних проблем попередження маргинальних форм поведінки, які сьогодні, на жаль, домінують серед учнівської молоді багатьох шкіл. І перш за все серед вихідців з неблагополучних сімей, члени яких конфліктують з морально-етичними нормами і схильні до правопорушень.

Це підтверджує думку, що актуальні проблеми превентивного виховання неповнолітніх не проходять мимо уваги студента сучасного педвузу. Вони глибоко хвилюють його і викликають зріле бажання майстерно оволодівати новітньою педагогічною технологією. Витому числі і з батьками неблагополучних сімей.

Виділяючи з педагогічної науки сферу превентивної педагогіки, зокрема її найскладнішого аспекту, роботи з

неблагополучними сім'ями, ми врахували не тільки незадовільний стан її висвітлення у підручниках, посібниках і навчальних програмах, а й матеріали наших бесід, інтерв'ю, анкетувань студентів-початківців і студентів випускних академгруп. Поряд із спецкурсами з питань оволодіння превентивною педагогікою, ми розробили й зовсім нову тематику курсових і дипломних досліджень, яка вперше вимагала від студентів глибокого вивчення і розроблення цілого ряду аспектів проблеми превентивності. У тому числі й тих, що стосується роботи з неблагополучними сім'ями та їх педагогічне занедбаними дітьми, роботу з якими В.О.Сухомлинський назвав "наріжним каменем педагогіки, її майстерності, людяності" [3, 78].

Для прикладу наведемо кілька тем:

Курсові роботи:

Тема 1: Удосконалення виховної роботи з неблагополучними сім'ями як умова попередження девіантної і делінквентної поведінки серед неповнолітніх.

Тема 2: Особливості профілактично-виховної роботи класовода у сучасній школі.

Тема 3: Індивідуальна профілактична робота з важкими та педагогічно занедбаними дітьми неблагополучних сімей.

Тема 4: Гуманізація взаємовідносин сім'ї та школи як засіб підвищення ефективності виховної роботи серед дітей неблагополучних сімей.

Тема 5: Удосконалення форм роботи класовода і батьків в процесі перевиховання педагогічно занедбаних дітей та інші теми.

Розроблена тематика дипломних робіт, які дозволили значно розширити поле наукових студентських пошуків з проблем превентивного виховання. Їх коло і глибина яких помітно розширюється і удосконалюється. Ось кілька таких тем:

Дипломні роботи:

Тема 1: Особливості індивідуальної виховної роботи з учнями девіантної і делінквентної поведінки.

Тема 2: Педагогічні основи попередження відхилень у поведінці важких дітей.

Тема 3: Удосконалення форм превентивної роботи класного

керівника і батьків в процесі перевиховання педагогічно занедбаних дітей.

Тема 4: Педагогічні основи включення важковиховуваних дітей в систему колективних взаємовідносин.

Тема 5: Проблеми взаємовідносин вчителя з важковиховуваними учнями у спадщині В.О.Сухомлинського та інші теми.

Разом з тим, нова тематика студентських досліджень поставила перед молодими науковцями і нові завдання та певні труднощі при їх виконанні.

Зокрема відсутність тематичних методичних розробок, не висвітлення в підручниках і посібниках, відсутність досвіду роботи з даною групою сімей "ризик". Тому на педагогічному факультеті КДПУ було здійснено диференційоване вивчення проблеми шляхом організації для студентів роботи проблемних груп з відповідних аспектів нашої проблеми:

Для студентів 1 та 2 курсів – виховання педагогічно занедбаних та важких дітей.

Для студентів 3 курсів і випускників - педагогічна профілактика девіантної і делінквентної поведінки дітей неблагополучних сімей.

Метою роботи проблемних груп було поступове ознайомлення майбутніх фахівців превентивної педагогіки з її змістом, завданнями, об'єктом, предметом, а також, з досвідом кращих вчителів, вихователів, соціальних педагогів і психологів шкіл та батьків з даних аспектів проблеми неблагополучних сімей. Всебічно аналізувались результати виконання майбутніми вчителями завдань превентивного характеру під час проходження ними педагогічної практики в школах. Як бачимо, планами роботи проблемних груп передбачалось вивчення не лише актуальних теоретичних питань, але й практичного досвіду. На завершальному етапі навчання в педвузі майбутнім фахівцям превентивної роботи з неблагополучними сім'ями пропонувалося вивчення спецкурсу "Робота класовода з батьками". Усе це разом позитивно вплинуло на більш глибоке і об'єктивне розуміння вад сучасних неблагополучних сімей, вказаних молодими дослідниками в кінці

їх чотирирічної вузівської підготовки у зрізових анкетах "Ваша підготовка до роботи з неблагополучними сім'ями". Разом з іншими матеріалами науково-дослідної роботи вони були покладені в основу нашої класифікації не благополучних сімей (табл. 1) та визначення поняття "неблагополучна сім'я".

Таблиця 1

Результати анкетування майбутніх педагогів про розуміння ними різних типів не благополучних сімей та основних їх вад.

Типи сімей	Характеристика	Судження (у % від загальної кількості опитуваних)	
		К-ть ствлентів	%
1	2	3	4
1. Сім'ї де батьки грають в азартні ігри, зловживають алкоголем і наркотиками.	Атмосфера у таких сім'ях характеризується байдужістю, холодно-кровністю, відсутній духовий контакт. Діти ростуть фізично слабкими, хворобливими і духовно бідними. Для батьків і матерів характерна культурна обмеженість, бідність почуттів, відсутність духовних зв'язків з дітьми.	38	82,6%
2. Сім'ї нездоровим кліматом	3 Батьки неспроможні створити дружню міцну сім'ю. Тут відсутні турботи один за одного, взаєморозуміння, сімейний затишок і лад, а також елементарна повага між чоловіком і жінкою, панує без доглядність за дітьми й безвідповідальність за їх виховання.	24	52,2 %

1	2	3	4
3. Сім'ї, у яких дитина обділена увагою і любов'ю батьків.	Батьки займаються тільки лаштуванням особистого життя, віддаючи пріоритет матеріальному благополуччю над духовним життям, присвячуючи цьому майже увесь робочий і вільний свій час. Дитина у такій сім'ї не почуває себе захищеною і практично заважає батькам. Тому виховання власних дітей передоручають іншим людям (бабусям, дідусям, родичам, знайомим, сусідам) чи віддають їх при живих батьках у школи-інтернати.	22	47,8%
4. Сім'ї, схильні до правопорушень.	Батьки спекулянти, грабіжники. Один із них відбуває міру покарання чи був при тягнутий до карної відповідальності раніше. Таким сім'ям притаманна протиправна орієнтація, і вони не можуть самостійно і повноцінно виконувати виховні функції.	19	41,3%

1	2	3	4
5. Матеріально незабезпечені сім'ї.	<p>Вони характеризуються соціальною незахищеністю і неспроможністю утримувати сім'ю матеріально. Це положення примушує батьків "викидати" дітей на вулицю заробляти гроші: мити машини, працювати вантажниками, спекулювати, красти. Діти цих сімей ведуть безпритульний спосіб життя, поновлюючи і до того численні ряди "дітей вулиці" і бомженят.</p> <p>Вони пристосовуються до вуличного існування і стають поступово на шлях соціальної деградації та протиправних дій.</p>	18	39,1%
6. Сім'ї, де суворість у вихованні дітей граничить з грубістю і жорстокістю.	<p>Переважає авторитарний стиль стосунків з дітьми. Батьки постійно їх лають, ображають, застосовують фізичні міри покарання за найменшу провинність, принижують їх гідність, честь і навіть знущаються. Як результати - діти цих сімей залякані, а батьки не користуються у них повагою і не є для них надійною опорою у важкі хвилини життя.</p>	16	34,8%

З таблиці видно, що всупереч іншим дослідникам (Волкова Н.П., Міньковський Г. М. та інші), ми не виділяємо окремо як тип неблагополучних сімей - "повні сім'ї" і "неповні сім'ї". Справа в тому, що глибокі якісні зміни, що переживає сьогодні сім'я у ринкових умовах, примушують дещо по-новому й об'єктивніше оцінювати роль цих двох традиційних типів сімей у вихованні підростаючого покоління.

Їх структурні переваги і слабкості очевидні. Але неблагополуччя залежить, перш за все, від моральності батьків, їх високої відповідальності за долю дитини, вміння організувати і здійснити виховні функції сім'ї. Прикладів, коли одна мати чи один батько, на відміну від повних сімей, блискуче справляються з вихованням дітей-напівсиріт, - багато, в тому числі є вони і в нашій вибірці.

Наведені в таблиці вади неблагополучних сімей завдають глибокої травми дітям, відчужують їх від сприймання красивого і доброго: роблять їх байдужими і навіть жорстокими. Щодо цього дуже корисну пораду давав учителям В.О.Сухомлинський, вважаючи, що "їм, важким дітям, не вистачає головного - турботи, ласки, доброти, дайте їм це - і вони перестануть бути важкими" [2, 64].

Що ж до визначення поняття "неблагополучна сім'я", заслуговують на увагу наукові доробки юриста Г.М.Міньковського і педагога Н.В.Волкової.

Міньковський Г.М.: „неблагополучні сім'ї - це сім'ї, в яких хоча б один із членів сім'ї зловживає алкоголем, порушує громадський порядок, веде безладне статеве життя, в сім'ї систематично мають місце скандали, лайки, є особи, осуджені раніше за скоєння злочинів” [6, 194].

Волкова Н.П.: „неблагополучна сім'я - сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній виникають несприятливі умови для виховання дитини” [4, 222].

При всій важливості й цінності наведених визначень, вони, на наш погляд, ще не охоплюють як слід найголовнішу і найтривожнішу суть результатів сімейного неблагополуччя у

даних типах сімей як джерела правопорушень дітей і підлітків. А значить, недостатньо орієнтують складний виховний процес на його цілеспрямованість, точність і, в кінці кінців, ефективність усієї превентивної роботи школи, сім'ї та різних профілактичних установ.

Враховуючи це і спираючись на висновки, зроблені дослідниками проблеми превентивної роботи з неблагополучними сім'ями, а також виходячи з власних спостережень, ми даємо таке визначення поняття неблагополучна сім'я:

Неблагополучна сім'я - яка не виконує моральні, економічні і виховні функції та функції соціального захисту дітей, потворно розуміє життєві цілі й засоби їх досягнення, деформує цим особистість неповнолітніх, які стають на шлях девіантних і делінквентних форм поведінки.

Ставлячи поруч неповну й повну сім'ю, ми виходили з глибоких і серйозних змін, що відбулись у неблагополучних сім'ях і зовні респектабельних і здорових у яких, як свідчать спостереження, потворно деформують особистість дитини. У них часто царить моральна безвідповідальність батьків з усіма негативними наслідками такої ж моральної безвідповідальності дітей. "А моральна безвідповідальність, - за влучним висловом Г.О.Мединського, - геть - часто закінчується відповідальністю юридичною" [5, 457]. Тому давати визначення такого складного терміну як "неблагополучна сім'я" без врахування саме цих принципових причинних і наслідкових результатів робить їх незавершеними і неповноцінними.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Концепція "Сім'я і родинне виховання" /В.Постовий, П.Щербань та ін. // Рідна школа. - 1996. - № 11-12. - С.15-20.
2. С у х о м л и н с ь к и й В. О. Батьківська педагогіка. - К.: Рад. школа, 1978.-С.64.
3. С у х о м л и н с к и й В.А. Трудные судьбы. - М.: Знание 1967. - С.78.
4. В о л к о в а Н. П. Педагогіка. - К.: Академія, 2001. - С.222.

5. М е д ы н с к и й Г.А. Пути и поиски //Собр. соч.: В трех томах. - Т.3. - М., 1981. - С. 457.

6. М и н ь к о в с к и й Г. М. Роль семьи в предупреждении правонарушений среди несовершеннолетних /В кн.: Семья в системе нравственного воспитания. Актуальные проблемы воспитания подростков. - М., 1979. - С.194-195.

7. О р ж е х о в с ь к а В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: Навч.-метод. посібник. - К.: ВіАн , 1996. - 352 с.

8. О р ж е х о в с ь к а В. М. "Діти вулиці" потребують захисту //Поч. школа. - 2000. - №1. - С. 58-60.

9. С е м е н о в а Т. І. Не чекати, а діяти //Червоний гірник. - 2001. - С.3.

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

**В. В. Пруняк,
Л. М. Пруняк**

Змістом професійної діяльності вчителя є спілкування з учнями. Щоденно йому доводиться вирішувати комплекс комунікативних завдань, дбаючи, щоб спілкування з дітьми було найбільш оптимальним. Зазначимо, що той аспект професійного спілкування, який забезпечує високу культуру мовленнєвої поведінки вчителя за допомогою імпровізаційності, діалогічності та експресивності, відноситься до мало вивчених у сучасній теорії та практиці. Саме він досить переконливо свідчить про реальний рівень демократизації та гуманізації національної школи. Значення мовної підготовки майбутніх учителів як форми спілкування у процесі міжособистісної взаємодії з учнями, у встановленні контактів, у набутті взаєморозуміння важко переоцінити. Демократизація і гуманізація навчання мови визнана одним з основних пріоритетів Концепції мовної освіти 12-річної школи.